

KÜRESEL İLİŞKİLER ÇAĞINDA İNSAN HAKLARININ ÖNEMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Cihan DABAN¹

ÖZET

İnsanoğlunun varoluşundan bugüne değin insan hakları kavramı en önemli olgulardan biri olmuştur. İnsanoğlu, doğuştan bazı temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Bu hakların çiğnenmesi sonucu, insan haklarında zedelenmeler olmuş ve insanlar birbirlerine zarar vermeye başlamıştır. Tüm bu zararların kökeninde ise, çıkarların söz konusu olduğu görölmüştür. Aslında Thomas Hobbes'un *insan insanın kurdudur* sözü itibariyle, insanların birbirlerine nasıl zarar vermeye çalıştığı anlaşılabilir. Bu nedenle M.Ö. yaklaşık 1776 yıllarında kaleme alınan Hammurabi Kanunları, insanı insana karşı korumak ve insan haklarının gelişimini sağlamak amacıyla ortaya çıkmış ilk yazılı belgelerden biri olmuştur. Ancak bu belgenin insan hakları konusunda yetersiz kaldığı görölmüştür. Hammurabi Kanunlarından 21. yüzyıla kadarki dönem içerisinde birçok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ortalarında kaleme alınan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, küresel çapta önemli bir değişime yol açmıştır. Çünkü tüm dünya devletlerinin yanı sıra, özelde birey haklarını ele almış olması hasebiyle önemli bir belge niteliğini kazanmıştır. Fakat yine de yetersiz kaldığı görölmüştür. Bu bağlamda makale, Hammurabi Kanunlarından 21. yüzyıla kadarki insan haklarının önemini irdelemekte ve tarihsel geçişini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hammurabi Kanunları, İnsan Hakları, Küresel İlişkiler

THE SIGNIFICANCE AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS IN THE AGE OF GLOBAL RELATIONS

ABSTRACT

The concept of human rights is one of the most important themes since the dawn of humanity. Human beings are born with some fundamental rights and freedoms. However, due to the violations of these rights, human rights were damaged and people began to harm each other. It was observed that all this damage boiled down to the motive of gain and interest. In fact, the phrase *Homo homini lupus* ["Man is a wolf to man"] as used by Thomas Hobbes is a good starting point to understand how humans harm each other. As a result, the Code of Hammurabi, issued around 1776 BC, became one of the first written documents to protect humans against each other and ensure the development of human rights. However, this document was eventually insufficient in terms of human rights. From the Code of Hammurabi to the 21st century, there were many changes and transformations. Most notably, the Universal Declaration of Human Rights from mid-20th century started a significant change on a global scale. The significance of this document comes from its focus on the rights of the individual vis-à-vis state. However, in time it became inadequate in addressing the topic at all levels and dimensions. In this article, I will try to explore the significance and historical development of human rights from the Code of Hammurabi to the 21st century.

Keywords: Code of Hammurabi, Human Rights, Global Relations

¹ Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ÖYP Araştırma Görevlisi. E-mail: dabancihan@gmail.com

Giriş

İnsanoğlu diğer canlı türlerinden (hayvan-bitki) farklı olarak bazı özellikleriyle dünyaya gelmiştir. Öncelikli özelliği düşünen bir varlık olmasıdır. Bu özelliğiyle karar verebilen, amaç ve hedefler doğrultusunda hareket edebilen, toplum oluşturup devlet kurabilen, bilim ve teknoloji ile uğraşabilen önemli bir varlıktır. Bu nitelikler sayesinde insan, yeryüzünün değerli bir varlığı olarak kılınmıştır. Öte yandan insana özgü niteliklerin korunması ve geliştirilmesi için bazı mekanizmaların kurulduğu da görülmüştür. Bu durum ise, insan hakları kavramının oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır (Clapham, 2007, ss.8-11).

Böylece literatürde bir demet insan hakları tanımlarına yer verilmiş olup, diğer sosyal bilimler kavramlarında olduğu gibi, insan haklarının da tek bir tanımı olmadığına vurgu yapılmıştır. Nihayetinde tüm tanımlarda ortak bazı unsurlara yer verilmiştir. Bu tanımlarda ortak olan unsurlar şunlardır:

- ✓ Yaşam hakkı, özgürlük hakkı, düşünce ve ifade hakkı kapsamında temel hak ve özgürlüklerin tüm insanlar için garanti edilmesi,
- ✓ Hiçbir ayırım gözetilmeksizin her insanın (bireyin) bütünlüğünü ve onurunu tanıyan uluslararası standartların varlığı,
- ✓ Irk, din, cinsiyet veya milliyet farkı gözetilmeksizin tüm insanlara eşit davranılması gibi haklar, insan haklarının tanımlarında ortak unsurlardır (Mcbeth, Nolan and Rice, 2011, ss.19-21).

İnsan hakları kavramı, demokrasiyle devam eden süreçte, daha sık gündeme gelmiştir. Çünkü demokrasinin temelinde, insanın özgür ve eşit bir biçimde kendi kendisini yönetmek ilkesi vardır. Ancak bu ilke, tam anlamıyla gerçekleşmediği için sıklıkla sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların en aza indirilmesi amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların başında demokratik yönetimlerin oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu yönetimler, insana atfedilen haklar arasında temel özgürlüklere daha çok yer vermiştir. Çünkü bu hak ve özgürlükler olmadan insana özgü diğer hakların gerçekleşmesi olanaksız görülmektedir. Buna ek olarak yaşama hakkı, kanaat ve düşünce özgürlüğü, kişi dokunulmazlığı gibi haklar da vazgeçilmez haklar arasında yer almaktadır (Iriye, Goedde and Hitchcock, 2012, ss.23-25).

Bu temel haklar, kişiye özgü haklar olsa da, yine de, kanun ve yasalarla sınırları tanımlanmıştır. Böyle bir tanımlamanın yapılmasındaki ana neden ise, bir kişinin bir başka kişinin haklarını gasp etmesini önlemek olmuştur. Bu nedenle kişi kendi temel haklarını korurken, bir başka kişinin temel haklarına karşı saygılı olmayı da, bir görev olarak görmeye mükelleftir. Ancak tarihsel süreç içerisinde özellikle küresel çağda, bu temel hakların sıklıkla çiğnendiği görülmektedir. Bu bilgiler ışığında insan haklarının tarihsel gelişimini, Antik Yunan Çağ'dan 21. yüzyılın Küresel Çağı'na kadar ele almak mümkündür (Goodhart, 2009, ss.32-37).

1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

Tarihsel bir olgu olarak insan hakları, ahlak, felsefe, dil, din, hukuk ve kültür gibi birçok gelişmeleri içermektedir. Tarihsel süreç boyunca hak ve özgürlük düşüncesi günümüze kadar süregelmiştir. Ancak bunların insan hakları olarak kabulü konusunda tartışmalar da olmuştur. Bu bağlamda kişinin haklarını konu alan ilk yazılı belgenin M.Ö. 1776 yıllarındaki Hammurabi kanunları olduğu görülmüştür. Hammurabi kanunları, dönemi itibarıyla adil yargılanma ve mülkiyet hakkı konusunda modern bir düzenleme içermiştir (Harari, 2015, s. 114). Öncelikli olarak bu kanunlar, kişiyi keyfi sorgu ve cezalandırmaktan korumuştur. Eski Yunan medeniyetinde de insan hakları, bugünkü gibi olmasa da, tartışılmıştır. Aristo,

çalışmalarında insan haklarına vermiştir. Özel mülkiyet ve demokratik katılım gibi haklar, Aristo'nun ana çalışma konularındandır. Bu anlamda Eski Yunan şehir devletlerinde, insan hakları önemli bir yer tutmuştur. Hatta insan hakları, doğal hukuktan sadır olan doğal haklar ile eş tutulmuştur. Bu durum Antik/Eski Yunan döneminde insan haklarına nasıl önem verildiğinin de bir göstergesidir (Mieroop, 2014, ss.19-25).

1.1. Antik/Eski Yunan ve Orta Çağ Döneminde İnsan Hakları

İnsan hakları fikri, yeni bir olgu olmamakla birlikte, tarihi geçmişi Eski Yunan uygarlığına kadar dayanmaktadır. İnsanlığın ortak mirası olan düşünce mirası, sistemli olarak ilk defa Eski Yunan döneminde gerçekleşmiştir. Eski Yunan düşünürlerinden sofistler, insana verdikleri önemle, insan haklarının önemine vurgu yapmışlardır. Sofistler, gezgin öğretmenler olarak adlandırılmış, insanların daha rahat, huzurlu ve mutlu yaşamaları için çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda bir anayasa bile hazırlamışlardır. Bu minvalde, her kişinin yeteneklerini geliştirip, yeni bilgiler öğrenmesini amaç edinmişlerdir. Bu amaçla, insan daha iyi bir yaşam şartını elde edecek ve özgür iradesiyle gelişmeye açık hala gelecektir. Böylelikle insanın yaşam standartlarında hem yükselme hem de barışçıl bir ortam sağlanmış olacaktır, anlayışıyla hareket etmişlerdir (Yıldızdöken, 2017, ss.187-192).

Sofistlerin yanı sıra, Sokrates, Aristoteles ve Platon'un da insanın önemine değindiği görülmüştür. Sokrates, her şeyden önce insanın kendisini tanıması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle "kendini bil" ilkesi Sokrates'in ana argümanı olmuştur. Bu argümanın herkes tarafından bir ilke olarak benimsenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Çünkü Sokrates, insan kendi değerini, yeteneklerini ve haklarını bilirse, kendini daha iyi yönetebilir ve haklarına daha iyi bir şekilde sahip çıkabilir, düşüncesinde olmuştur (Karabük Kovanlıkaya, 2013, ss.20-23).

Ayrıca Eski Yunan şehir devletlerinde, demokrasi ilkesinin, yönetim biçimi olarak kabul edilmiş olması da, insan hakları konusunda önemli bir adım olmuştur. Fakat demokrasi her ne kadar yönetim biçimi olarak kabul edilmiş olsa da, aynı dönemde kölelik de vardı. Bu durum ise, insan haklarındaki gelişmenin tam anlamıyla yerleşmediğini göstermiştir. Fakat insan hakları düşüncesinin bu dönemde filizlenmeye başladığını söylemek de mümkündür (Zeller, 2001, ss.32-37).

Orta Çağ dönemi incelendiğinde, ne demokrasi ne de insan, değerli bir varlık olarak görülmüştür. Genel olarak her şey, din ve Tanrı merkezli bir anlayışla bağdaştırılmıştır. Bu dönemde yöneticinin, yönetme görevini Tanrı'dan aldığına inanılmaktaydı. İnsan denilen varlık özgürlükten yoksun bırakılmış, Tanrısal olana itaat eden ve ona uyan bir varlık olarak görülmüştür. Bu anlamda, bu dönemde önemli olan değerler, dinsel ve Tanrısal öğeler olmuştur. Bu nedenle Orta Çağ dönemi boyunca insan haklarında önemli bir gelişme yaşanmamıştır (Goddard, 2018, ss.19-25).

Nitekim 13. yüzyıla gelindiğinde, bazı değişikliklerin yaşandığı görülmüştür. Bu yüzyılda, kralın yetkilerinin sınırlandırılması gerektiği fikri öne çıkmıştır. 1215 yılında İngiltere Kralı'nın yetkilerini sınırlandıran Magna Carta Libertatum (Büyük Hürriyet Fermanı) ilan edilmiştir. Bu fermanla birlikte, Kral'ın insanlara yönelik tutum ve davranışlarında değişiklikler gözlemlenmiştir. Çünkü fermanla, "Kanuna uygun ve mahkeme kararı olmaksızın hiç kimse tevkif edilemez, hapsedilemez, ülke dışına çıkartılamaz ve sürgün edilemez." maddesi yer almıştır. Bu madde sayesinde Kral ile halk arasında önemli bir değişim yaşanmıştır. 13. yüzyılda gerçekleşen böyle bir durum, bu yüzyıldan itibaren giderek daha geniş haklarla gündeme gelmiştir (Hazar, 2015, ss.37-45).

1.2. Yeni Çağ Döneminde İnsan Hakları

Avrupa'da Rönesans Çağı olarak bilinen 14. ve 16. yüzyıllar arası dönemde, insana verilen değer daha da artmıştır. Yeniden Doğu anlamına gelen Rönesans, matbaa ve pusula başta olmak üzere, birçok alanda insan hayatına yenilikler katmıştır. Matbaa ve pusula gibi önemli değerlerin bulunması sonucu insanlar, hem bilgilerini artırıp yayma fırsatı bulmuştur hem de denizler aşırı ülkeleri keşfetmişlerdir. Bu dönem *Coğrafi Keşiflerin* yaşanmasını da sağlamıştır. Yeni yerlerin keşfedilmesiyle yeni topluluklar ve yeni kültürlerle de tanışma fırsatı doğmuştur. Bu durum insanların birbirleriyle iletişime geçmesini ve birbirlerinden yeni şeyler öğrenmesini sağlamıştır. Böylelikle insanlar, başka insanların yaşantılarını hem okuyarak hem de o ülkelere giderek bilgi ve tecrübelerini de artırmış oldular (Arnold, 1995, ss.13-20).

Rönesans dönemi, insanı temel alan ve temel amaç yapan hümanizmin çıktığı dönem olmuştur. İnsan odaklı bir dünya ve toplum düşüncesi, bu dönemde büyük bir önem kazanmıştır. Orta Çağ'da temel alınan Tanrı merkezli dünya, bu dönemde etkisini kaybetmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle Rönesans Çağı, en önemli varlığın insan olduğu ve insana ait değerlerin olduğu bir düşünce çağı olmuştur. Tanrı merkezli dünya, özellikle 16. yüzyılda Reform Hareketi'nin başlamasıyla büyük bir etki kaybetmiştir. Alman keşiş, teolog ve Profesör Martin Luther öncülüğünde başlatılan Reform Hareketleri, 16. ve 17. yüzyıllar arasında katı din öğretisinde önemli bir kırılma meydana getirmiştir (Hankins, 2006, ss.139-142).

18. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan Aydınlanma Dönemi ise, insana daha farklı bir değer katmıştır. Bu dönemin amacı, insanın dünyadaki, toplumdaki, ailedeki yerini ve değerini insan aklı ile ifade etmesi olmuştur. Aydınlanma ile birlikte yeni bilimsel bilgilerin ortaya çıktığı da görülmüştür. Doğru ve ilkeli bilgi, aklın, deneyin ve gözlemin bilgisi olmuştur. Buradaki temel amaç, insan aklının ortaya koyduğu bilgi ve birikimlerle, dünyaya, doğaya, topluma ve aileye egemen olmak ve iyi bir şekilde yönetmektir. Bu nedenle 18. yüzyıl Avrupa'sında meydana gelen Aydınlanma Dönemi, önemli bir gelişmeye önyak olmuştur (Outram, 2007, ss.67-72).

Giderek artan bilgi ve birikimler sonucu yeni icatlar bulunmuştur. Buhar makinelerinin ortaya çıkması bu duruma örnektir. Fabrikalar gelişti ve yeni makineler üretmeye başladı. Buharlı gemi ve trenlerle ulaşım sağlandı. Halkın yaşam standardı giderek kolaylaştı. Bu tür icat ve yenilikler sanayi devriminin gerçekleşmesinde öncü oldu. İnsanlar açısından rahatlama ve kolay yaşama olanakları oluşmuş olsa da, bazı insanlar, hem ekonomik hem de politik denilen güç mekanizmalarını eline geçirmişlerdir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan diğer insanlar ise, haklarını ve özgürlüklerini korumak adına egemen güçlere karşı savunmaya geçmişlerdir. Krallıkların, soyluların ve derebeyliklerin yasalarına karşı harekete geçen insanlar, hukuk yasalarının yerleşmesi için çaba göstermişlerdir (Temin, 1997, ss.74-81).

Böyle bir çaba ile artık Tanrı tarafından görevlendirildiği düşünülen kralların ve diğer yöneticilerin yerine, seçimle iş başına gelecek yöneticiler istenmiştir. Bu istekle insan hakları düşüncesi, hukuk yasalarının önemli bir yerini işgal etmiştir. Öte yandan insanların doğuştan sahip oldukları haklar dillendirilmeye başlanmış ve büyük bir kesim tarafından bu düşünce de destek bulmuştur. Bu durum karşısında yönetimler, hakların ikinci bir kişiye devredilemeyeceğini ve yönetimler tarafından suiistimal edilemeyeceğini kabul etmişlerdir. Bu çabalar önemli bir sonuç vermiş ve Aydınlanma Dönemi başarılı bir şekilde insan hakları düşüncesinin yaygınlaşmasında önyak olmuştur (Outram, 2007, ss.120-126).

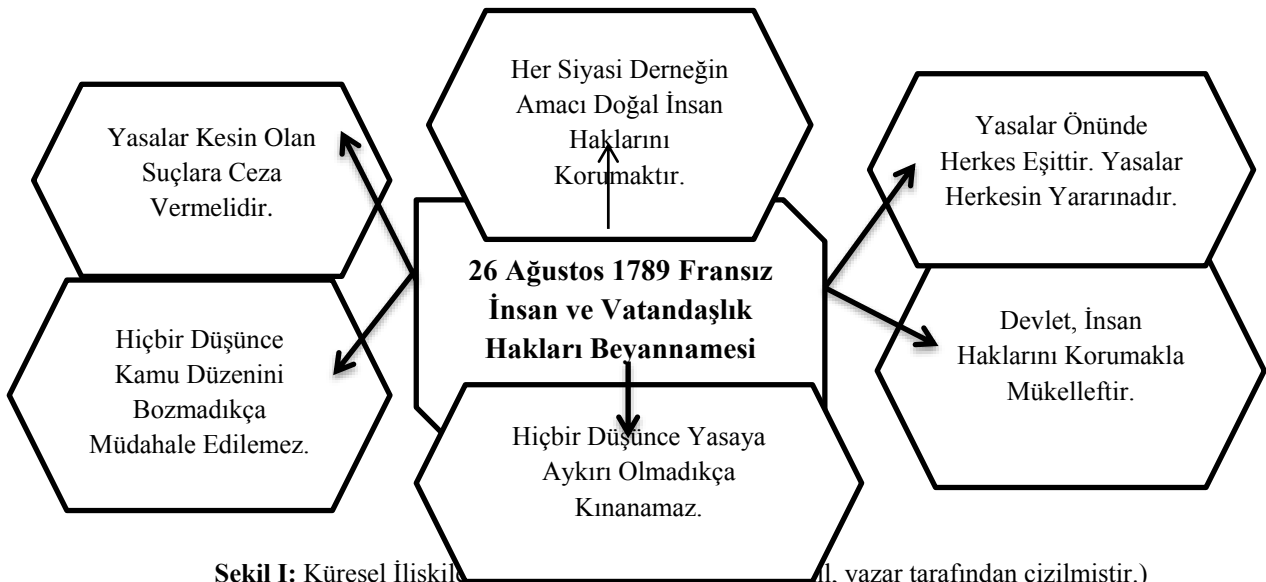
Aydınlanma Döneminin gelişmesinde düşünürlerin önemli katkıları olmuştur. Bu düşünürlerden biri, insan hakları temsilcisi Fransız düşünür Jean-Jacques Rousseau'dur.

Rousseau'nun insan hakları üzerine çalışmaları önem arz etmektedir. Ona göre, insan doğal durumda özgür ve eşittir. Fakat toplumsal hayatın oluşmasıyla birlikte, insanlar hem özgürlüklerini hem de eşitliklerini kaybetmişlerdir. Bundan dolayı insanlar bir sözleşme sonucu devlet kurmuşlardır. Ancak devlet ile toplum arasındaki sözleşme sözsüz ve yazısız olmuştur. Nitekim Rousseau'ya göre devlet, insan haklarını korumak ve geliştirmekle görevlidir. Özellikle de insanların doğal hakkı olan yaşama hakkı, en önemli haktır ve devlet bu hakkı en iyi şekilde korumakla mükelleftir, düşüncesini savunmuştur. Rousseau, devlet ile toplum arasındaki bu fikir dayanağına *Toplum Sözleşmesi* adını vermiştir. Bu sözleşme fikri, hem Amerika'da hem de Avrupa'da insan hakları düşüncesinin gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır(Rousseau, 2018, ss.13-18).

Bu sözleşme Amerika'da, 1776 yılında yapılan *Virginia (Virjinya) İnsan Hakları Bildirisi*'yle etkisini göstermiştir. Bildiride, "Tüm insanlar doğuştan eşit derecede özgür ve bağımsızdırlar. Doğar doğmaz edindikleri belli bazı hakları vardır. Siyasi bir topluluk kurdukları zaman, hiçbir anlaşmayla gelecek kuşakları bu haklardan vazgeçmeleri için zorlayamazlar. Yaşama ve özgürlük haklarıyla, mülk edinme ve sahip olma, mutluluk ve güvenlik arama ve kazanma olanağı da bunların arasındadır." Bildiride yer alan bu madde Amerika'daki yurttaşlar için önemli bir gelişme olmuştur. Sözleşme'nin etkisi Amerika'dan sonra, Avrupa'da da etkisini göstermiştir(Hunt, 1917, ss.276-279).

Toplum Sözleşmesi'nin Avrupa'daki etkisi büyük bir yankı uyandırmıştır. 26 Ağustos 1789 tarihinde gerçekleşen Fransız İhtilali, insan hakları düşüncesinin önemli bir parçası olmuştur. İhtilal sonucu Fransa'da *İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi* yayınlanmıştır. 1789 yılında yayınlanan bu beyanname, Aydınlanma Dönemi'ndeki insan hakları düşüncesinin önemli bir gelişmesinin özeti niteliğindedir. Ayrıca beyanname, sadece Fransa'da ve Avrupa'da değil, zamanla kıta dışı bölgelerde de etkisini göstermiştir. Dünyada büyük bir yankı uyandıran *Fransız İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi*'nin genel bazı ilkeleri şunlardır(Burke, 2016, ss.63-67);

Şekil I: İnsan Haklarının Tarihsel Gelişiminde Rol Olan İlkeler²

Fransız İhtilali'yle Yeni Çağ sona ermiş ve Yakın Çağ başlamıştır. Yakın Çağ'da ortaya çıkan bu düşünceler, insanların temel hakları olan düşünce, sağlık, eğitim, yaşam, özel

² "Declaration of Human and Civic Rights of 26 August 1789", https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf Erişim Tarihi: 18.12.2018

yaşamın gizliliği, din ve vicdan özgürlüğü ile seçme ve seçilme hakları vb. gibi önemli hakların gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler giderek artmış ve özellikle 20. yüzyılda Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla daha da bir resmiyet kazanmıştır. Çünkü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından yayınlanan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, tüm dünya devletlerinde etkisini göstermiştir (Hazar, 2015, ss.83-86).

1.3. 20. Yüzyıl Çağında İnsan Hakları

20. yüzyılda insan haklarına yönelik yeni bir yaklaşım sergilenmiş, bireysellikten toplumsallığa yönelik bir evrim gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda bireyin hakları devlete karşı korunmaya alınmıştır ancak, bu korunma tüm bireyleri kapsamadığı 20. yüzyılda fark edilmiştir. Bazı bireylerin ve grupların hakları diğer bireylere göre daha çok korunmuş olması, insan haklarını zedelemiş ve kısa sürede olumsuz etkisini göstermiştir. Çünkü böyle bir işleyiş, hem eşitsizliği hem de adaletsizliği beraberinde getirmiştir. Devam eden bu olumsuz politika, 20. yüzyılın ilk yarısında, tüm bireylerin korunamadığını ortaya çıkartmıştır. Fark edilen bu durum ise, kısa sürede, bireysellikten toplumsallığa evrimleşen bir düşünceyi filizlendirmiştir (Akyeşilmen, 2008, ss.189-195).

Ancak 20. yüzyılda gerçekleşen dünya savaşları insan haklarının uygulanmasını büyük ölçüde engellemiştir. I. ve II. Dünya Savaşları'nda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Öte yandan yerlerinden ve yurtlarından zorla göç ettirilen insanların da olması, insan haklarını daha da çok zedelemiştir. Birçok şehrin yok edildiği ve tarihi eserlerin yerle bir olduğu bir resmin ortaya çıktığı bir yüzyıl olduğu söylenebilir. Böyle bir ortamda insan haklarının bireysellikten ve toplumsallıktan çıkıp, evrenselliğe dönüşmesi gerektiği fikrinin oluşması büyük bir devrim olmuştur. Dahası, II. Dünya Savaşı'ndan önce insan hakları, devletlerarasında sadece hukuksal olarak işlev görmekteydi. Devletlerin iç işlerine karışma gibi bir durum söz konusu değildi. Başka bir ifadeyle devletin vatandaşlarına karşı uyguladığı haksız durumlarda, insan hakları işlev görmemekteydi. Çünkü işlev görmüş olsaydı, devletin işlerine müdahale edilmiş sayılırdı. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarında, evrenselliğe giden adımlar atılmıştır (Akyeşilmen ve Şen, 2008, ss.51-54).

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, dünya barışının ve güvenliğinin sağlanması adına 1945 yılında Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile evrenselliğe ve küresel düzeye çıkmanın ilk önemli adımı atılmıştır. 3 yıl sonrasında 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile insan hakları, küresel çapta önemli bir gelişme oldu. Bildirge, 30 maddelik bir başlangıçla insan haklarının korunmasına ve önemsenmesine yönelik, insanlık tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bildirgenin altı çizilen en önemli noktası, bütün dünya insanlarına hitap edilmiş olmasıdır. İnsanların devleti ve toplumu ne olursa olsun, fark etmeksizin hepsine hitap edilmiş olması, insanlık tarihinde önemli bir başlangıcı teşkil etmiştir (Saraiva, 2012, ss.85-87).

Bildirgenin evrensel olması ve insanlık tarihi açısından önemli bir yer tutması sebebiyle güçlü olduğunu göstermiştir. Ancak zayıf yanlarından da bahsedilebilir. Bağlayıcı ve yaptırım gücünün olmaması bildirgenin zayıflığını ifade eder. Yine de, hem küresel çapta olması hem de bütün dünya insanlarını kapsıyor olması, önemli bir adım olarak görülmüştür. Ayrıca uluslararası hukuk ve ekonomiyi düzenleyen ilkelere yer vermiş olması da, daha da önemli bir bildirge haline getirmiştir. Bu duruma, *Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*³ ile *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası*

³ Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğü giriş: 23 Mart 1976, Detaylı bilgi için bkz. ____, "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi", http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf Erişim Tarihi: 14.12.2018.

Sözleşmelerinin⁴ imzalanmış olması örnek gösterilebilir. Ancak bu sözleşmeler zamanında yürürlüğe girmemiştir. Sözleşmelerin yürürlüğe girme süresi 10 yıl sonrasına tekabül etmiştir. Böylelikle bildirge, hem bağlayıcı hem de yükümlülük getiren bir belge haline gelmiştir(Evans, 1996, ss.79-23).

Avrupa Konseyi'ne üye devletlerarasında 1950 yılında Roma'da *İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme* ilkesi de, imzalanmıştır. Türkiye bu sözleşmeyi 1954 yılında imzalamıştır. 1976 yılında da, *Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme* ile *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmelere* imza atarak taraf olmuştur. *İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin*⁵ en önemli özelliği, bir denetleme mekanizmasına sahip olmuş olmasıdır. Bu sözleşme kapsamında *İnsan Hakları Komisyonu*, *İnsan Hakları Mahkemesi* ve *Bakanlar Komitesi* gibi organlar kurulmuştur. Aynı zamanda bu sözleşme bireysel başvuru hakkını da getirmiştir. Böylelikle kendi devletlerinde ya da başka bir devlet bünyesinde mağdur olan vatandaşlar, bu sözleşme kapsamında, bu devletlere, dava açma yetkisine sahip olmuşlardır(James, 2007, ss.29-33).

Bildirgede belirtilen maddeler ve sözleşmelerde yazılan, insan hakları çiğnendiği takdirde, *İnsan Hakları Komisyonuna* başvuru yapılır. Bu başvuruya devletler veya bireyler de yapabilmektedir. Başvuruya onay verildiğinde, başvuruda bulunanlar somut deliller sunmak zorundadır. Deliller incelendikten sonra, başlangıçta, dostane bir çözüm aranır. Çözüm bulunamadığı takdirde, *İnsan Hakları Mahkemesi*'ne başvuru yapılır. Mahkeme ise, mağdur edilen tarafın mağduriyetini gidermek için gerekli kararı alır ve uygulamaya koyar. Böylelikle mağduriyetler giderilmiş olur (Saraiva, 2012, ss.87-90).

2. İnsan Haklarının Uluslararası Düzeye Geçışı ve Uluslararası Belgeler

II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarına dair önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Savaş'tan günümüze değin birçok gelişme yaşanmış ve uluslararası insan hakları hukuku tarihte emsali görülmemiş bir düzeye ulaşmıştır. Bu haklar, bireysel olarak tüm ülkelerin vatandaşlarını kapsayacak şekilde ilerleme kat etmiştir. Başka bir ifadeyle, insan hakları bir ülkenin iç işi olmaktan çıkmıştır. Çünkü devletler –bazıları fiilen uygulamaya bile- taraf oldukları uluslararası antlaşmalarla/belgelerle bunu kabul etmişlerdir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana insan haklarının gelişmesi ve güvence altına alınması alanında sadece evrensel (küresel) düzeyde Birleşmiş Milletler (BM) Teşkilatı'nın değil, bölgesel kuruluşların da yoğun bir çaba harcadıkları gözlemlenmiştir (Hazar, 2015, ss.79-80).

Başlangıçta BM Teşkilatı, bu konuda önemli imzalar atmıştır. Ardından bölgesel kuruluşlar olarak anılan, Avrupa Konseyi ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı da önemli çabalar sarf etmiştir. Öte yandan Amerika ve Afrika dâhil olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinde, bölgesel kuruluşların da insan hakları konusuna eğildikleri görülmüştür. Tüm bu kurum ve kuruluşlar, insan hakları alanında çok sayıda kabul edilmiş uluslararası belgelere imza attıkları ve bu belgelerin BM Teşkilatı tarafından yayımlandığı gözlemlenmiştir. Bu

⁴ BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğe giriş: 3 Ocak 1976, Detaylı bilgi için bkz. ____, "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi", http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf Erişim Tarihi: 14.12.2018.

⁵ 1 Haziran 2010 tarihinde yürürlüğe giren 14 No'lu Protokol'ün düzenlemelerine uygun bir şekilde yapılmıştır. Sözleşmenin detaylı metni için bkz. ____, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme", <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/891a2--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme.pdf> Erişim Tarihi: 15.12.2018.

minvalde BM Teşkilatı'nın insan hakları konusunda önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir(Korey, 2001, ss.36-39).

2.1. İnsan Haklarının Evrensel Düzeyi: Birleşmiş Milletler

20. yüzyıl ile başlayan dönemin en belirgin niteliği, insan haklarının en çok konuşulmaya başlandığı ve tartışıldığı bir dönem olması hasebiyle önem taşımaktadır. I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında, Almanya'nın insanlığa karşı işlediği suçlar, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atması sonucu yüz binlerce insanın ölmesine ve sakatlanmasına neden olan olaylar, öte yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin I. ve II. Dünya Savaşları'nda ve sonrasında Kafkas ve Orta Asya'da sergiledikleri acımasız faaliyetler ve sürgünler sonucu binlerce insanın zarar görmesi gibi yaşanan birçok olaylar, insanlara korku, kin ve nefret duygularını besletmiştir. Bu gelişmelerin önüne geçmek için de, II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha doğrusu Yalta Konferansı'nda alınan bir karar ile BM'nin kurulmasına zemin hazırlanmıştır(Ishay, 2008, ss.41-46).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan en önemli gelişme, kuşkusuz, BM Teşkilatı'nın 24 Ekim 1945 tarihinde kurulmuş olmasıdır. Aslında BM'nin kurulmasındaki en temel dayanak, I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti (MC)'nin çeşitli nedenlerden dolayı başarısız olmuş olmasıdır. Bundan hareketle BM Teşkilatı'nın kurulmasına ve ABD başta olmak üzere tüm büyük güçlerin katılmasına gayret gösterilmiştir. Nihayetinde günümüzde yaklaşık 200'e yakın devlet bu Teşkilata üye olmuştur. Bu durum ise devletlerin savaştan yana olmadığını, her daim barıştan yana olduklarını göstermiştir. Fakat bu tutum genel olarak kâğıt üzerinde kalmıştır. Ayrıca uygulamadan uzak bir köşede bırakılmıştır(Çalış ve Kan, 2006, ss.49-50).

26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da (ABD'nin California Eyaleti'nde bulunan bir şehirdir.) toplanan büyük güçler, BM Teşkilatı'nın kurulmasını hızlandırmıştır. Ardından 24 Ekim 1945 tarihinde BM Teşkilatı kurulmuştur. BM Teşkilatı'nın çatısı altında çeşitli dallar oluşturulmuştur. Bunlar; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Genel Sekreterliktir. Bu Teşkilatın en önemli amacı insan haklarına atfedilen ve vurgulanan temel fikir olmuştur. BM Antlaşmasının dibacesinde (başlangıç bölümünde), insan haklarına olan önem vurgulanmıştır(Kan, 2018, ss.49-56).

Bu doğrultuda BM Teşkilatı'nın ilk toplantısında insan haklarının korunmasına dair bir Komisyon'un kurulmasına karar verilmiştir. Bu amaçla bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komisyon çalışmalarının tamamlanmasından sonra, 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ilan edilmiştir. Öte yandan BM amaçlarına dair olan antlaşmanın birinci maddesinin üçüncü paragrafı göz önüne alınırsa, şu ifadelerin yer aldığı görülecektir: Ekonomik, sosyal, fikri ve insani mahiyetteki milletlerarası davaları çözerek ve ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygılı olmayı hedeflemiştir. Bu Bildirge ve madde, insan haklarının ne kadar önemli olduğunun bir başlangıcını oluşturmuştur(Aybay, 2006, ss.11-13).

Bunların yanı sıra 16 Kasım 1945 tarihinde İngiltere'nin başkenti Londra'da kabul edilen, BM Sistemi'nin önemli kuruluşlarından biri olan UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı) da dibacesinde insan onurundan, eşitliğinden ve insanın önemli bir kişilik olduğundan bahsedilmiştir. Öte yandan BM Statüsü'nün 68. maddesinde Ekonomik ve Sosyal Konsey'e insan haklarının ilerletilmesi meselelerinde komisyonlar kurabilme yetkisi de verilmiştir. Bu kapsamda Konsey, 10 Aralık 1946 tarihinde ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda BM'nin ilk işlevsel komisyonu olan İnsan

Hakları Komisyonu'nun kurulmasına karar verilmiştir. BM'nin insan haklarını uluslararası korunması ve ilerletilmesi bağlamında asli mekanizması olarak tasarlanan Komisyon, yakın bir zamana kadar insan hakları ile ilgili her konuda Ekonomik ve Sosyal Konsey'in istemi üzerine inceleme ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bu çerçevede BM İnsan Hakları Komisyonu'nun kurulmuş olması önemli bir meseleyi arz etmektedir(Kocaoğlu, 2007, s.111).

BM İnsan Hakları Komisyonu'nun kurulması, başlangıçta ne yazık ki insan haklarını ihlal eden devletlere karşı hiç bir yaptırımda bulunamamıştır. Başka bir deyişle Komisyon, 1947 ila 1967 yılları arasında sadece devletlerin insan hakları meselelerinde çeşitli anlaşmalar hazırlanmasına yardımcı olduğu veya insan haklarını teşvik ettiği görülmüştür. Ancak insan haklarını ihlal eden devletlere karşı herhangi bir soruşturma veya kınama gerçekleştirememiştir. Bu yıllarda Komisyon, devletlerin egemenlik haklarının korunmasına yönelik faaliyetlerini genişletememiş, aksine dar bir faaliyet içerisinde olmuştur. 1967 yılından 2006 yılına kadar ise, İnsan Hakları Komisyonu'nun daha aktif bir faaliyet içerisinde olduğu görülmüştür. Her ne kadar aktif olsa da, insan haklarının çiğnenmesi konusunda yeteri düzeyde önlem alamadığı da görülmüştür. Buna en iyi örnek ise, Arap Baharının etkisiyle ortaya çıkan Suriye iç savaşı verilebilir(Mertus, 2005, ss.60-62).

Bu gelişmeler ışığında BM İnsan Hakları Komisyonu'nun önemli eleştirilere maruz kaldığı da görülmüştür. En önemli eleştiri; Komisyon'un, üyelik yapısının oluşumuna dair yapılmıştır. Çünkü insan hakları konusunda sicilleri pek de temiz olmayan devletlerin Komisyon üyeliğine seçilmeleri ve hatta Komisyon Başkanlığı'na getirilmeleri, haklı olarak, bu eleştirilerin yapılmasına yol açmıştır. Bir başka eleştiri ise; Komisyon'un insan hakları konularında yapıcılıktan uzak olmasıdır. Başka bir ifadeyle Komisyon'un, siyasi gelişmelere karşı seçiciliği tercih etmiş olmasıdır. İnsan Hakları konusunda sicilleri kirli olan devletlerin Komisyon'a seçilmek istemelerinin altında yatan neden ise, kendilerine yapılan bu tip eleştirilerden uzak bırakmak ve kendilerini savunmak gayreti olmuştur. Bu durum insan hakları ihlalleri ile mücadelede yetersiz ve sağlıksız bir ortama sebebiyet vermiştir (<https://treaties.un.org>, e.t. :14.10.2018, s.3).

Yetersiz ve sağlıksız bir ortamın oluşmasıyla birlikte, BM İnsan Hakları Komisyonu önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler ışığında BM Genel Kurulu, 15 Mart 2006 tarihinde yeni bir karar alarak, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun yerine, BM İnsan Hakları Konseyi'ni, 193 üye ülke içerisinde 170'inin oyu ile Konseyi kurmuştur.⁶ Konsey, BM Genel Kurulu'na bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Bilindiği gibi BM Genel Kurulu'nun en önemli faaliyeti, 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanması ile olmuştur. Bu tarihten sonra çeşitli aşamalara tanık olan BM Genel Kurulu, insan hakları konusunda daha titiz olmaya ve özen göstermeye çalışmıştır. Bu çalışmanın özen gösterilmesindeki etkenleri anlayabilmek adına İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni iyi analiz etmek gerekmektedir.⁷

⁶ 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı, giderek büyüme ve genişleme göstermiş ve 2019 yılına kadarki süreç itibarıyla 193 üyeye ulaşmıştır. Detaylı bilgi için bkz. ____ "Resolution adopted by the General Assembly", 15 Mart 2006,

http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/A.RES.60.251_En.pdf

(Erişim Tarihi: 17.10.2018).

⁷ Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla dünya barışı ve güvenliği büyük ölçüde sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İHEB bu durumu somutlaştırmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. ____ "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi",

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2018).

2.2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

1945 yılında, BM Teşkilatı'nın San Francisco'daki kuruluş aşamasında, İnsan Haklarını korumaya dair tedbirlerin alınmasına yönelik faaliyetlerin görüşülmesi ve akabinde, 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, kuşkusuz, insan hakları alanında yapılan en önemli gelişme olmuştur. Bu tarihte BM Teşkilatı'na 58 devlet üyeydi. Bu devletlerden 48'i Bildirge'nin yayınlanması konusunda olumlu oy kullanmıştır. Geriye kalan 10 devletten 8'i çekimser oy kullanırken, kalan 2'si ise oylamaya katılmamıştır. Bu bağlamda hiçbir devlet olumsuz oy kullanmamıştır. Çekimser oy kullanan ülkeler, o tarihte Doğu Bloku'na üye olan devletlerdi. Bunlar; SSCB, Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Güney Afrika Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan'dı. Oylamaya katılmayan ülkeler ise Honduras ve Yemen olmuştur(Hazar, 2015, s.83).

Çekimser oy kullanan ülkelerin neden çekimser oy kullandıklarına yönelik politikaları farklıdır. Sosyalist ülkelerin tutumları ideolojik bir sebep ileri sürerken, Suudi Arabistan bunlardan farklı bir sebep ileri sürmüştür. Suudi Arabistan, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 16. ve 18. maddelerini öne sürerek çekimser oy kullanmıştır. 16. maddede yer alan “1) Yetişkin erkeklerle kadınların, ırk, yurttaşlık ya da din bakımından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır. 2) Evlenmeye, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır. 3) Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.” hükmü ile 18. maddede yer alan, “Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya inancını, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir,” hükümleri Suudi Arabistan tarafından şeriatı uygun görülmediği gerekçesiyle, Bildirge oylamasında çekimser oy hakkını kullanmıştır (Aybay, 2006, ss.16-17).

Güney Afrika Cumhuriyeti ise, o dönemde uyguladığı ırk ayrımcılığı (apartheid) politikasını sürdürmek amacıyla çekimser oy hakkını kullanmıştır. Çünkü İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin özellikle 5. maddesinde yer alan “Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez,”⁸ hükmü o dönemde Güney Afrika'nın politikalarından uzaktı. Başka bir deyişle, Güney Afrika, apartheid politikasının devamlılığı için bu Bildirge'nin oylamasında çekimser oy hakkını kullanmıştır (Hazar, 2015, s.84).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, uluslararası hukuk açısından yeni bir çağ başlatmıştır. Özellikle Bildirge'nin kabulünden sonra yapılan ulusal anayasaların neredeyse bütünü, Bildirge'deki maddeleri, anayasa kuralı haline getirmişlerdir. Ancak Bildirge, bir anlaşma veya sözleşme değildir. Bu anlamda hukuki bir bağlayıcılığı yoktur. Dünyada ilk defa insan haklarına yönelik evrensel nitelik taşıyan bir belge olarak ortaya çıkmıştır. Hukuksal bir bağlayıcılığı olmayan bu Evrensel Bildirge, gücünü veya yetkisini dayandığı bu maddelerin üstün değerlerinden, insana insanlık onurunu uygun görmesinden, öte yandan benimsemiş olduğu adalet ve eşitlik maddelerinden almaktadır(Kocaoğlu, 2007, s.114).

Bildirge, önsöz ile toplamda 30 maddeden oluşmaktadır. Bu anlamda Bildirge'nin amaç ve kapsamı geniş bir uygulamayı da beraberinde getirmektedir. Amerikan ve Fransız devrimlerinden bu yana, savunulan ve insan hakları ile ilgili belgelerin ve demokratik anayasaların hemen hepsinde yer alan, temel hak ve özgürlükleriyle ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerin bir ürünü veya sentezini gerçekleştirmek, Bildirge'nin amaçları arasında yer

⁸ ___ “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 14.06.2017).

almıştır. Bu anlamda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, kapsamlı bir içeriğe sahip olup, aşağıdaki gibidir (James, 2007, ss.30-34).

Tablo I: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (10 Aralık 1948)

Madde 1	<i>Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdan sahibidirler; birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.</i>
Madde 2	<i>Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya 203 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir</i>
Madde 3	<i>Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.</i>
Madde 4	<i>Hiç kimse kölelik veya kulluk altında tutulamaz; kölelik ve köle alım satımı her türüyle yasaktır.</i>
Madde 5	<i>Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.</i>
Madde 6	<i>Herkesin, her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır.</i>
Madde 7	<i>Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.</i>
Madde 8	<i>Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.</i>
Madde 9	<i>Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.</i>
Madde 10	<i>Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.</i>
Madde 11	<i>1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır. 2. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.</i>
Madde 12	<i>Kimşenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.</i>
Madde 13	<i>1. Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır. 2. Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir.</i>
	<i>1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.</i>

Madde 14	<i>2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletlerin amaç ve ülkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.</i>
Madde 15	<i>1. Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır. 2. Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz.</i>
Madde 16	<i>1. Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır. 2. Evlenme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır. 3. Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.</i>
Madde 17	<i>1. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır. 2. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.</i>
Madde 18	<i>Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.</i>
Madde 19	<i>Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu 205 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.</i>
Madde 20	<i>1. Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır. 2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.</i>
Madde 21	<i>1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. 2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır. 3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.</i>
Madde 22	<i>Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.</i>
Madde 23	<i>1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır. 2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır. 3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır. 4. Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.</i>
Madde 24	<i>Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.</i>
	<i>1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi</i>

Madde 25	<i>iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.</i> <i>2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.</i>
Madde 26	<i>1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek Öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.</i> <i>2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.</i> <i>3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.</i>
Madde 27	<i>1. Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.</i> <i>2. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.</i>
Madde 28	<i>Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.</i>
Madde 29	<i>1. Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır.</i> <i>2. Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.</i> <i>3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.</i>
Madde 30	<i>Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.</i>

Kaynak: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rights_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

BM İnsan Hakları Bildirgesi, günümüzde, BM Kurucu Sözleşmesi'nin en yetkili bir yorumu olarak kabul edildiği gibi, insan haklarını yetkin biçimde ve liste halinde sayan tüm devletler için bağlayıcı nitelikte ve uluslararası hukukun temel parçası olarak kabul edilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin maddeleri incelendiğinde, öncelikli olarak, insan haklarının çiğnenmesini önlemek, barışı sağlamak, her türlü ırk ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak gibi hedefler benimsediği görülecektir. Bu konuda uluslararası toplumun, insan hakları ile yakın ilgisinin devam etmesine gereksinme bulunduğunu söylemek de yerinde olacaktır. Bilindiği gibi BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, evrensel bir amaç doğrultusunda faaliyet göstermeyi hedeflemiştir. Nitekim bu amaç ve hedef dışında bölgesel kuruluşların olduğu da bir gerçektir (Sellars, 2000, ss.20-27).

3. İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyi: Avrupa Konseyi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ekonomik ve askeri meseleler dışında tüm alanları kapsayan geniş bir kodifikasyon çalışması ile Avrupa coğrafyasında bir hukuk alanı oluşturulmaya gayret gösterilmiştir. Nitekim ekonomik ve askeri mevzular için başka adımlar

atılmıştır. Bu adım doğrultusunda Avrupa'daki iktisadi/ekonomik gelişmeleri yakından takip edebilmek için 1948 yılında Avrupa Ekonomik ve İşbirliği Örgütü (OECE) kurulmuştur. Bu örgüt, zamanla genişleyerek Avrupa dışındaki devletlerin de üye olmalarını sağlamıştır. Böylelikle örgüt sadece Avrupa'ya özgü olmaktan çıkmış ve 1961 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) adını almıştır(Akbulut, e.t.: 09.11.2018).

Askeri mevzularda ise, 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO: North Atlantic Treaty Organization) kurulmuştur. Ardından 1955 yılında Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuş, bu birlik de ileriki yıllarda Avrupa Birliği çatısı altında savunma politikası içerisinde eritilmiştir.⁹ Bu örgütlerin yanı sıra insan hakları ve temel özgürlüklerinin korunması amacıyla 5 Mayıs 1949 tarihinde Avrupa Konseyi'nin de kurulduğu görülmüştür. Bu Konsey'in merkezi Fransa'nın Strasbourg (Strazburg) şehri olarak belirlenmiştir. Avrupa Konseyi'nin iki ana organı vardır. Bunlar; 1) Bakanlar Komitesi, 2) Parlamenter (Danışma) Meclisi'dir. İlk kurulduğunda on üyeden oluşmaktaydı. 2017 yılına gelindiğinde ise bu sayı kırk altıya bulmuştur. Öte yandan Konsey'de beş devlet (ABD, Japonya, Kanada, Meksika ve Vatikan) gözlemci statüsündedir. Üye ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Türkiye, 8 Ağustos 1949 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. Bu nedenle kurucu ülkelerden biri olarak da sayılmaktadır.¹⁰

Bakanlar Komitesi, bütün üye devletlerin dışişleri bakanlarından oluşur ve yılda iki kez toplantı yapar. Bu bakanlar, Konsey'in hem genel politikalarını çizer hem de amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli önlemleri inceler. Parlamenter Meclisi ise Konsey'in görüşme organıdır. Bu bağlamda yetkisi dâhiline giren mevzuları görüşmekle ve aldığı kararları tavsiye şeklinde Bakanlar Komitesi'ne sunmakla görevlidir. Avrupa Konseyi'nin amaçları arasında, insan hakları, hukukun üstünlüğü ile çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek, öte yandan ırkçılık, hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma ve uyuşturucu maddelere karşı hem tedbir almak hem de çözüm üretmek gibi ilkeler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine de ayrı bir önem vermektedir(Benoit-Rohmer ve Klebes, 2006, ss.19-21).

Avrupa Konseyi tüm bu amaçları gerçekleştirmek için çok sayıda alt dallara ayrılmıştır. Bu alt dallardan bazıları ise; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi olarak sıralanabilir. 1914 ile 1945 yılları arasındaki otuz yıllık sürede, bilindiği gibi, dünya coğrafyasının tamamında önemli iki dünya savaşı yaşanmıştır. Bu savaşlardan en çok etkilenen bölgelerden biri de, kuşkusuz, Avrupa coğrafyası olmuştur. Bu dönemde inanılmaz ölçüde insan haklarına karşı bir saldırı yaşanmıştır. Bu nedenle insan haklarına saygıyı amaç edinen, onun korunup geliştirilmesini temel felsefesi yapan, Avrupa Konseyi'nin (5 Mayıs 1949) kuruluşundan kısa bir müddet sonra, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlandığı görülmüştür. Bu bağlamda 4 Kasım 1950 tarihinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on iki devlet tarafından İtalya'nın

⁹ 20. yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri de, şüphesiz NATO'nun kurulmuş olmasıdır. İki kutuplu bir dünyada Batı'nın Doğu'ya karşı oluşturmuş olduğu NATO, giderek üye sayısını artırmış ve 21. yüzyılda da etkisini devam ettirmiştir. NATO'ya karşı kurulan Varşova Paktı ise, NATO kadar etkili olamamış ve 21. yüzyıla girmeden dağılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. ____ "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO", <http://www.mfa.gov.tr/nato.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30.11.2018).

¹⁰ İnsan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek amacıyla kurulmuş olan Avrupa Konseyi, ırkçılık, dışlanma, hor görme ve çatışma gibi olumsuz söylem ve eylemleri reddetmiştir. Özellikle insan hakları konusunda önemli bir gelişme kaydetmiştir. Detaylı bilgi için bkz. ____ "Avrupa Konseyi", <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 02.12.2018).

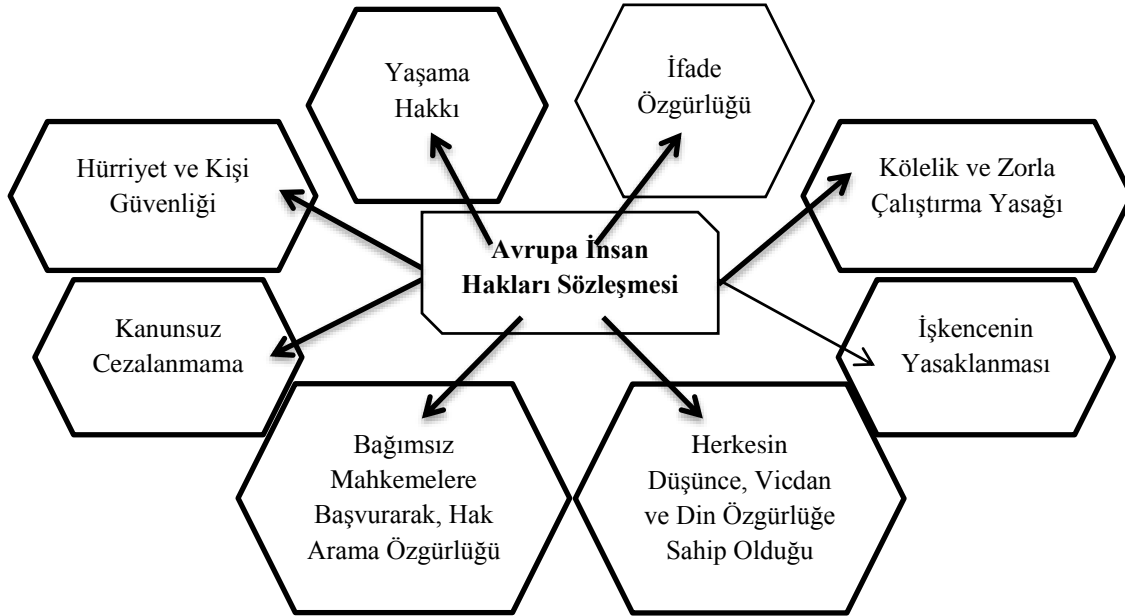

başkenti Roma'da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmıştır. Akabinde Sözleşme, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹¹

3.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Tam adı: Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'dir) 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmıştır. Sözleşme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki hak ve özgürlüklerin tümüne gönderme yapmamaktadır. Belli başlı klasik hak ve özgürlükler olan kişisel ve siyasal insan hak ve özgürlüklerinin düzenlemesine yönelik göndermede bulunmuştur. Bu anlamda Avrupa Konseyi'nin üyeleri arasında daha sıkı bir birliğin ve bütünlüğün sağlanması için insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasını ve daha da gelişmesinin önemine değinmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin ilk maddesi, insan haklarına karşı saygılı olmayı taahhüt eder. Taraf devletlerin AİHS'nde yer alan hakları ve özgürlükleri, yasal yetki alanları içinde bulunan herkese tanıyacaklarına ilişkindir(Çavuşoğlu, 1994, ss.5-12).

Şekil II: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Yer Alan Belli Başlı Konular

Şekil II: 4 Kasım 1950 Tarihinde Roma'da İmzalanan AİHS'nin Bazı Maddeleri (şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Şekil I'deki ilkeler dışında önemli bir diğer ilke de 14. maddedir. Bu kapsamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kabul ettiği, hak ve özgürlüklerden, dil, renk, cinsiyet, siyasal ve din, öte yandan sosyal köken, ayrımcılık, azınlıktan olma, doğum ve mülkiyet gibi başka statü ayrımı gözetmeksizin herkesin yararlanma ya da herkesin bu haklara sahip olma ilkesi eşitliğin önemine yapılan bir vurgudur. Kısacası, AİHS, daha sonra kabul edilen ek protokollerle daha da güçlendirilmiş ve insan hakları mevzularında geliştirmeye yönelik faaliyetleri içermiştir. Bu gelişmeler ışığında AİHS, 19. maddeden itibaren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile ilgili hükümlere de ağırlık vermiştir. Fakat AİHM ile ilgili hususlar incelenmeden önce, insan haklarının ana damarlarını oluşturan ekonomik ve sosyal haklara ilişkin Avrupa Sosyal Şartı'na değinilmesi gerekmektedir. Çünkü BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, ekonomik ve sosyal hakları da kapsamıştır. Nitekim bu haklar, Avrupa Konseyi çatısı altında kabul edilen ve klasik hak ve özgürlükleri kapsayan Avrupa

¹¹ ___ "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi", <http://www.goc.gov.tr/files/files/AIHS.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

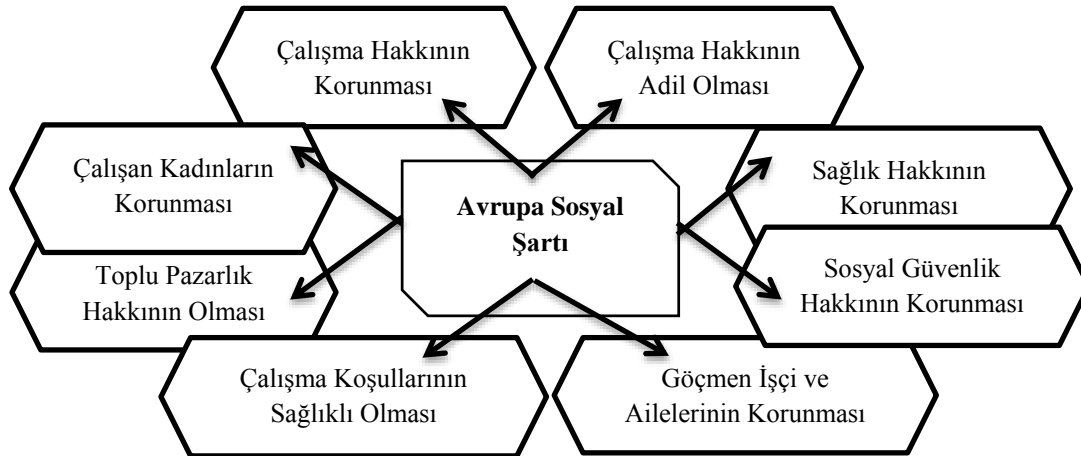
İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer almamış ve eksik kalmıştır. Ancak bu eksiklik daha sonra Avrupa Sosyal Şartı ile giderilmeye çalışılmıştır(Gözübüyük, 1991, ss.5-12).

3.2. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, diğer adıyla Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi, 18 Ekim 1961 tarihinde İtalya'nın Torino kentinde imzaya açılmış ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sosyal Haklar Sözleşmesi'ni 18 Ekim 1961'de imzalamıştır. Ancak 16 Haziran 1989 tarihinde onaylamıştır. Avrupa Sosyal Şartı, temel sosyal ve ekonomik hakları koruyan bir sözleşmedir. Bu niteliği ile medeni ve siyasi hakları garanti eden AİHS'ni takviye eden bir özellik taşımaktadır. Şart, sonraki yıllarda, çeşitli ek protokollerle daha da güçlendirilmeye çalışılmıştır(Schutter, 2010, ss.7-11).

Avrupa Sosyal Şartı, temel sosyal ve ekonomik hakları garanti altına almış ve herkesin bu haklardan yararlanmasını belli bir hükme bağlamıştır. Şartı'n başlangıç kısmında ırk, dil, din, renk, cinsiyet, fikir, soy ya da toplumsal köken ayrımı gözetmeksizin, sosyal hakların herkese sağlanması öngörülmüştür. Ayrıca ayrımcılığa karşı tedbirlerin alınması gerekliliği de vurgulanmıştır(Bell, 2010, ss.33-34). Bu bağlamda Avrupa Sosyal Şartı'nın getirdiği belli başlı hükümler şunlardır:

Şekil III: Avrupa Sosyal Şartı'nın Belli Başlı Maddeleri

Şekil III: Avrupa Sosyal Şartı'nın Önemli Bazı Maddeleri (şekil yazar tarafından çizilmiştir.)

Bu maddelerin yanı sıra Avrupa Sosyal Şartı'nın kabul ettiği önemli diğer bir madde de, Grev Hakkı'nın tanınmış olmasıdır. Bu anlamda Avrupa Sosyal Şartı, Grev Hakkı'nı tanıyan ilk uluslararası sözleşme olması sebebiyle de önem taşımaktadır. Öte yandan Şart, hükümetlerin temsilcilerinden oluşan bir Hükümetler Komitesi ve bir de Sosyal Haklar Komitesi oluşturmuştur. Hükümetler Komitesi, her yıl üç veya dört kez toplanmaktadır. Bu toplantılar ise Strazburg'ta İnsan Hakları Merkezi'nde yapılmaktadır. Bu toplantıların amacı, insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi olmuştur. Fakat genel olarak insan haklarının çiğnendiği ve bu duruma karşı koruma mekanizmalarının pasif olduğu görülmüştür/görülmektedir (Morsink, 1999, ss.42-47).

İnsan haklarının ihlal edildiği durumlarda bireyler kendi iç hukuk kurallarını tüketmekle yükümlüdür. İç hukuk kurallarının tükenmesi sonucu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yolu açılmaktadır. Bu bağlamda insan hakları ihlallerinin giderilmesi konusunda bireyler, İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel olarak da başvurma hakkına sahiptir. Başka bir ifadeyle insan hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belli başlı ulusal, bölgesel ve uluslararası mahkemeler inşa edilmiştir. Bu kapsamda uluslararası hukuk

açısından çok önemli bir yenilik olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bireysel hakların korunması ve geliştirilmesi yönünde de önemli adımlara imza atmıştır(____ Avrupa Sosyal Şartı, 2001, ss.19-22).

3.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile taraf devletler, ortaya çıkan yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nu (AİHK) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni (AİHM) kurmuştur. Komisyon, ilk etapta, başvuruları inceleyen bir yapılanma/örgütlenme olarak öngörülmüştür. Ardından Komisyon kaldırılmış ve AİHM'nin yapılanma sistemi değiştirilmiştir. İlk aşamada denetim süreci, Komisyon'a yapılan başvuru ile başlıyordu. Bu başvurudan sonra, Komisyon'a başvurunun reddi veya kabulü yönünde karar alınıyordu. Böylelikle denetim mekanizmasının ikinci ve üçüncü organı Mahkeme ve Bakanlar Komitesi, başvurunun kabul edilmesi üzerine Komisyon'un esas hakkındaki raporunu hazırlayıp Bakanlar Komitesi'ne sunmasından sonra devreye girip başlayabiliyordu. Ancak Sözleşme'ye ek 11. Protokol¹² Komisyon ve Mahkeme'yi birleştirerek Strazburg denetim mekanizmasını Mahkeme adı altında tek organlı hale getirmiştir (Waltz, 2002, ss.439-445).

Böyle bir kurumun oluşturulmasındaki ana hedef, uluslararası alanda, bireysel özgürlüğü korumak ve kollamaktır. Çünkü ulusal düzeyde insan haklarının zedelendiği I. ve II. Dünya Savaşları apaçık göstermiştir. Bu nedenle denetim mekanizması, uluslararası hukukta bir devrim niteliğine sahip olmuştur. Çünkü bireyi, uluslararası hukukta ilk kez hak sahibi yapmıştır. Bu gelişmeler Türkiye'nin de dikkatini çekmiştir. Ardından Türkiye, 28 Ocak 1987 tarihinde ilk kez bireysel başvuru hakkını tanımıştır. Böylece, Türkiye'nin yetki alanında bulunan herkesin, Sözleşme ile güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesi durumunda Türkiye'yi şikâyet edebilmesinin yolu açılmıştır. 22 Ocak 1990 tarihinde Türkiye'nin AİHM'nin zorunlu yargı yetkisini tanınmasıyla, Sözleşme Türkiye açısından tam işler hale gelmiştir (Gölcüklü, 2002, ss.vi-viii).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin en önemli özelliklerinden biri, AİHM'e bireysel başvuru hakkının tanınmış olmasıdır. Ancak bireysel başvuruların kabul edilebilirlik sorunu için bir takım esaslar Sözleşme'de yer almıştır. Bu kabul edilebilirlik esaslarına göre AİHM, bir meseleyi sadece, uluslararası hukukun genel kabul görmüş kuralları uyarınca, tüm iç hukuk kuralları tüketildikten sonra ve nihai kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içinde ele alabilir. Fakat Mahkeme'ye yapılan bireysel başvuru isimsiz ise veya Mahkeme tarafından önceden incelenmişse veya başvuru Sözleşme ve onun Protokollerindeki hükümler ile bağdaşmıyorsa veya açıkça temelsiz ve başvuru hakkının bir kötüye kullanımı ise Mahkeme tarafından bu başvuru kabul edilmeyecek ve reddedilecektir (Kocaoğlu, 2007, ss.121-123).

Öte yandan AİHM, önüne gelen tüm başvuruları incelemek zorunda da değildir. Bu bağlamda Mahkeme; konu, yer, kişi ve zaman bakımından meseleleri sınırlı olarak inceleme ve yargılama yetkisine sahiptir. Bireysel başvuru yapıldığı takdirde Mahkeme, geçici bir dosya oluşturur. Hatta gerekli görüldüğü zaman Mahkeme'ye başvuran kişiyle yazışma da yapılabilmektedir. Böylelikle başvuru Mahkeme kayıtlarına alınır. Mahkeme Başkanı, başvuruyu, kural gereği aleyhinde başvuru alan üye ülke yargıcının bulunduğu Daire'ye gönderir. Eğer üye ülke yargıcı başvurunun gönderildiği Daire'de değilse, üye ülke yargıcı bu Daire'de görevlendirilir. Gönderilen başvuruya Daire Başkanı tarafından, raportör yargıç görevlendirilir (Ekinci, 2013, ss.162-165).

¹² 11. Protokol ve değişen diğer Protokoller için detaylı bilgiye bkz.: ____ “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Eki Protokollerde Yer Alan Haklar ve Özgürlükler”, 29 Nisan 2011, <http://www.ihd.org.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-ve-eki-protokollerde-yer-alan-haklar-ve-ozgurlukler/> (Erişim Tarihi: 27.12. 2018).

Raportör üye, başvuruyu inceler. İnceleme neticesinde başvurunun değerlendirmesi “kabul edilemez” niteliği taşıyorsa, üç kişiden oluşan bir Komite’ye¹³ aksi durumda Daire’ye, raporunu sunar. Komite, “kabul edilemez” olduğu kararını kesin olarak verebilir veya başvuruyu “kabul edilebilir” kararıyla birlikte Daire’ye gönderir. Bu kapsamda Daire, ilk etapta “Dostane Çözüm” için ilgili taraflarca görüşmeler gerçekleştirir. Bu süreç gizli bir şekilde yürütülür. Eğer mesele, dostane bir şekilde çözüme ulaşırsa Mahkeme, olaylar ve varılan çözümle sınırlı bir açıklama yapar ve ardından başvuruyu kayıttan düşürür. Eğer mesele olumsuz bir kanaatle sonuçlanırsa, Daire esas hakkında kararını verir (Ülgen, 2006, ss.9-13).

Ayrıca Mahkeme’ye başvuran kişiye, taraf devletin iç hukuku bu ihlali kısmen telafi edebiliyorsa, hakkaniyete uygun adil bir karşılık ödenmesini de kararlaştırabilir. Yani tazminata bağlayabilir. Tazminat, maddi veya manevi zarar karşılığından ya da yapılan yargılama masraflarından oluşabilir. Öte yandan Mahkeme, sadece Sözleşme organları karşısındaki masrafları değil, Mahkeme’ce tespit edilmiş bir ihlal varsa ulusal yargı önündeki masraflara da tazminat olarak hükmedebilir. Mahkeme tarafından kesinleşen kararlar yayınlanır. Tüm bu işlemler gerçekleşirken Mahkeme’nin kullandığı resmi diller iki tanedir. İngilizce ve Fransızca’dır. Fakat başvurular ve kabul edilebilirlik kararlarına kadar işleyen süreler, üye devletlerin resmi dilleri kullanılır (Hamdemir, 2015, ss.15-21).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile ilgili genel bir değerlendirme yapılırsa; kuşkusuz Mahkeme’nin, bir ülkenin insan hakları standartlarını yükseltmesinde olumlu katkıları olmuştur. AİHS’nin birçok kez ihlali halinde, AİHM, yasa değişikliği yapılmasını da telkin etmektedir. AİHM’e daha az başvurunun yapılması Mahkeme’nin de istediği bir husustur. Çünkü işler daha kolay ve en kısa zamanda gerçekleştirilir. Aksi takdirde, artan iş yükü sebebiyle Mahkeme’nin işlevini yerine getirmesi, hem zaman alır hem de güçlüklerle karşılaşılır. Bu nedenle az sayıda başvurunun yapılması Mahkeme’nin istekleri arasındadır. Davalara bakmakla yükümlü olan yargıçlar, tarafsız olmak zorundadır. Ancak siyasi atamalar söz konusu olduğundan, her yargıcın kendi ulusal çıkarlarını göz ardı etmesi beklenemez. Bu fikrin nedenlerini açıklamak gerekirse, şunları belirtmekte fayda vardır: Uluslararası ilişkilerde hukuk ile politika tam olarak örtüşemez. Hukukun politik amaçlarla kullanıldığı gibi, bazı hususlarda ne hakka ne de hukuka riayet edilir. Çünkü her devletin ulusal çıkarları önem taşımaktadır (Hazar, 2015, ss.109-117).

Genel itibariyle, II. Dünya Savaşı’ndan sonra insan hakları alanında atılan en önemli adımlardan biri de, şüphesiz, AİHS’nin imzalanması olmuştur. AİHS’nin en önemli özelliği ise bir Mahkeme sistemine yer vermesi ve bireylerin Sözleşmeye üye devletlere karşı Mahkeme nezdinde hak iddiasında bulunması olmuştur. AİHS ile hüküm altına alınan bir hakkın Sözleşmeye imza atmış devletlerce ihlal edildiğinin Mahkeme kararıyla hüküm altına alınması halinde, ilgili devlet, ihlalden kaynaklanan hak kaybını telafi etmekle yükümlü olmaktadır. Bu uygulama ile temel hak ve hürriyetler uluslararası alanda koruma altına alınmaktadır (Akyeşilmen, 2014, ss.5-7).

Türkiye, hem Sözleşmeyi hem de Sözleşmeye ek protokollerden önemli bir kısmını imzalamıştır. Aynı zamanda yürürlüğe de koymuştur. Hem Sözleşme hem de ek protokollerle hüküm altına alınan hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediği de Avrupa İnsan Hakları

¹³ Avrupa Konseyi’ne üye her devletin AİHM’de bir yargıcı bulunmaktadır. Yargıçlar, taraf devletin önereceği üç aday üzerinden Bakanlar Komitesi’nin sunduğu listeye göre Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından yapılmaktadır. Sözleşme’nin ilgili maddesine göre, yargıçlar, üstün ahlaki vasıflara sahip veya ehliyetleriyle tanınmış hukukçu olmalıdırlar. Yargıçlar, bağımsızlıkları, tarafsızlıkları ve görevin gerekleri ile bağdaşmayan bir görev üstlenemezler. Detaylı bilgi için bakınız; Numan Hazar, *İnsan Hakları ve Diplomasi*, Ankara: Büyüüdağ Yayınları, 2015, s. 111.

Mahkemesi'nce karara bağlanmaktadır. Bu durum uluslararası alandaki hak ve adaleti güvence altına almaktadır. Böylelikle İnsan hakları alanında uluslararası bir koruma mekanizmasının yer aldığı görülmektedir. Ancak oluşan bu mekanizmanın da uluslararası alanda korunması gerekmektedir (Muratoğlu, 2016, ss.356-360).

Sonuç ve Değerlendirme

M.Ö. 1776 yılında kaleme alınan Hammurabi Kanunlarından 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne, bu bildirgenin imzalandığı 1948 yılından günümüz 21. yüzyıla kadarki dönem içerisinde, insan haklarının korunmasına yönelik girişimler yapılmıştır. Fakat bu girişimlerin insan haklarını korumada yetersiz olduğu görülmüştür. Dünya coğrafi bölgeleri göz önüne alındığında, bu girişimin neden yetersiz kaldığı görülecektir. Özellikle Afrika kıtası başta olmak üzere, Asya kıtasında da insan haklarına yönelik azami oranda çığnınlmelerin yaşandığı görülmüştür/görülmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika ve Asya'da çok sayıda yeni devlet kuruldu. Afrika'daki devletlerin neredeyse tamamı, sömürge durumundan bağımsız duruma gelmek için mücadele ettiler. Bu mücadele kapsamında çok can acıtan ve kan akıtan olaylar yaşandı. Öylece çok sayıda Afrika halkları devlet olabildi. Ancak bu da, siyasi anlamda kâğıt üzerinde bağımsızlığı öngörürken, diğer taraftan ekonomik ve siyasi sistem bağlamında bağımlılığı öngörmüştür. Başka bir ifadeyle bağımsız gibi görülmüş olsalar da, sömürgeci patronlarına bağımlı olmaya devam ettikleri yeni bir sistemle yani emperyalizmle iç içe oldukları görülmüştür. Özellikle apartheid denilen ırkçı ayrımlarına yönelik politikaların ortaya çıkmış olması, insan haklarının ne ölçüde çığnendiğini göstermiştir. 20. yüzyılın en önemli olaylarından biri olan apartheid politikaları, 21. yüzyılda gerçekleşen Arap Baharı, insan haklarının çığnendiğini gösteren somut olaylardır.

Dahası, Afrika'da iktidara gelen yerli liderlerin halklarına acımasız şiddet ve sert politikalar uygulamış olmaları da, insan haklarının çığnendiğini göstermiştir. Bu duruma Uganda'dan İdi Amin, Tanzania'dan Julius Nyerere, Kenya'dan Jomo Kenyatta gibi liderler örnek gösterilebilir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Fakat burada anlatılmak istenen, insan haklarına yönelik haksızlıkların hiçbir zaman dinmediği ve dinmeyeceğidir. Her ne kadar, bölgesel, ulusal, uluslararası ve küresel çapta insan haklarını korumaya yönelik mekanizmalar kurulmuş olsa da, insan haklarının tam anlamıyla korunmadığı görülmüştür. Buradan hareketle insan hakları, tam anlamıyla korunmasa da, korunması için çabaların giderek arttığı söylenebilir.

Kaynakça

_____. *Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber*, (2001). (çev.) Bülent Çiçekli, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Akyeşilmen, N. (2008). "İnsan Hakları ve Kalkınma: İnsan Yüzlü Kalkınma", *Demokrasi Platformu Dergisi*, No 16.

Akyeşilmen, N. ve ŞEN B. (2008). "Bir İnsan Hakları ve Güvenlik Kurumu Olarak Birleşmiş Milletler", *Demokrasi Platformu Dergisi*, No 16.

Akyeşilmen, N. (2014). "Uluslararası İnsan Hakları Düzenlemeleri ve Eğitim: Eğitime Hak Temelli Bir Bakış", *Milli Eğitim*, Sayı 201, Kış.

Anayurt, Ö. (2004). *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi*, çev. Osman Bahadır, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Aybay, R. (2006). *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Bell, M. (2010). “Avrupa Sosyal Şartı Bağlamında Ayrımcılığa Karşı Toplu Şikâyetler Yoluyla Mücadele Etmek”, (ed.) Olivier De Schutter, *Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa*, Ankara: Şen Matbaa Yayınları.
- Benoit-Rohmer, F. ve Klebes H. (2006). *Avrupa Konseyi Hukuku: Pan-Avrupa Hukuk Alanına Doğru*, (çev.) Bilkent Üniversitesi Dış Politika Enstitüsü, Ankara: Avrupa Konseyi Yayını.
- Burke, E. (2016). *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev. Okan Arslan, Ankara: Kadim Yayınları.
- Clapham, A. (2007). *Human Rights: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Çalış, Şaban H. ve Kan K. (2006). “Birleşmiş Milletler”, (ed.) Şaban H. Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çavuşoğlu, N. (1994). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Evans, T. (1996). *US Hegemony and the Project of Universal Human Rights*, London: Macmillan Press.
- Gemalmaz, M. S. (2003). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gerards, J. H. and Glas L. R. (2017). “Access to justice in the European Convention on Human Rights System”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol 35, No 1.
- Goddard, H. (2018). *Ortaçağdan Günümüze Hristiyan Müslüman İlişkileri Tarihi*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Say Yayınları.
- Goodhart, M. (2009). *Human Rights: Politics and Practice*, (ed.) Michael Goodhart, New York: Oxford University Press.
- Gölcüklü, A. F. ve Gözübüyük, A. Ş. (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, A. Ş. (1991). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Devlet Başvurusu”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, Mart.
- Harari, Y. N. (2015). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, (çev.) Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları (46. Baskı).
- Hamdemir, B. (2015). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hankins, J. (2006). “Religion and the Modernity of Renaissance Humanism”, (ed.) Angelo Mazzocco, *Interpretations of Renaissance Humanism*, Leiden: E. J. Brill Press.
- Hazar, N. (2015). *İnsan Hakları ve Diplomasi*, İstanbul: Büyüluğ Yayınları.
- Hunt, G. (1917). “The Virginia Declaration of Rights and Cardinal Bellarmine”, *The Catholic Historical Review*, Vol. 3, No. 3, America: Catholic University Press.

Iriye, A., Goedde, P. and Hitchcock W. I. (2012). *The Human Rights Revolution: An International History*, New York: Oxford University Press.

Ishay, M. R. (2008). *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*, California: University of California Press.

James, S. (2007). *Universal Human Rights: Origins and Development*, New York: LFB Scholarly Publishing.

Kan, K. (2018). "Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler", (ed.) Şaban H. Çalış ve Erdem Özlük, *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Kanat, S. (2005). "İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü", Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl/Volume: 1, Sayı/Issue: 2, Güz.

Karabük Kovanlıkaya, A. (2013). "Hala Düşünüyorum", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 20, Bahar.

Kocaoğlu, A. M. ve Kocaoğlu S. (2007). "İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Uluslararası Korunması", *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 65, Sayı 3, Yaz.

Korey, W. (2001). *NGOs and the Universal Declaration of Human Rights: "A Curious Grapevine"*, New York: Palgrave Press.

McBeth, A. Nolan J. and Rice S. (2011). *The International Law of Human Rights*, Victoria, Australia: Oxford University Press.

Mertus, J. A. (2005). *The United Nations and Human Rights: A Guide for a New Era*, London: Global Institutions.

Mieroop, M. V. D. (2014). *Babil Kralı Hammurabi*, çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Morsink, J. (1999). *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Muratoğlu, T. (2016). "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kuruluşu, Görevleri Ve Yargılama Usulü", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 27, Temmuz.

Outram, D. (2007). *Aydınlanma*, çev. Sevda ve Hamit Çalışkan, Ankara: Dost Yayınları.

Rousseau, J.-J. (2018). *Toplum Sözleşmesi*, (çev.) Vedat Günyol, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Saraiva, R. F. (2012). "Human Rights, Human Security and Japanese Foreign Policy in the Context of an Emerging New Global Order", *International Human Security Conference Series: 2nd İstanbul Conference*, 18-19 October.

Schutter, O. D. (2010). "Avrupa Sosyal Şartı'nın İki Yaşamı", (ed.) Olivier De Schutter, *Avrupa Sosyal Şartı: Avrupa İçin Yeni Bir Sosyal Anayasa*, Ankara: Şen Matbaa Yayınları.

Sellers, K. (2000). *The Rise and Rise of Human Rights*, London: Sutton Publishing.

Symonides, J. (2003). *Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement*, United Kingdom: Ashgate Publisher.

Tarhanlı, T. (2000). “Birleşmiş Milletler Örgütü ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Başlıca Usuller”, (ed.) Turgut Tarhanlı vd., *İnsan Hakları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Temin, P. (1997). “Two Views of the British Industrial Revolution,” *Journal of Economic History*, Vol. 57.

Ülgen, C. (2006). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yöntemi*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Waltz, S. (2002). “Reclaiming and Rebuilding of the History of the Universal Declaration of Human Rights”, *Third World Quarterly*, Vol. 23, No 3.

Yıldızdöken, Ç. (2017). “Sofistlerin Epistemolojideki Yeri ve Önemi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: XII, Ağustos.

Zeller, E. (2001). *Grek Felsefesi Tarihi*, çev. Ahmet Hamdi Gündoğan, İstanbul: Say Yayınları.

İnternet Adresleri

Akbulut, H. “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı”, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-ibirligi-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 09.11.2018).

Ekinci, H. (2013). “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi”, *Anayasa Yargısı*, Vol. 30, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/2013/8.pdf Erişim Tarihi: 08.01.2019.

____ “Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice”, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> (Erişim Tarihi: 14.10.2018).

____ “Resolution adopted by the General Assembly”, 15 Mart 2006, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/A.RES.60.251_En.pdf (Erişim Tarihi: 17.10.2018).

____ “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2018).

____ “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO”, <http://www.mfa.gov.tr/nato.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30.11.2018).

____ “Avrupa Konseyi”, <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 02.12.2018).

____ “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin133.pdf Erişim Tarihi: 14.12.2018.

____ “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf Erişim Tarihi: 14.12.2018.

____ “İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme”, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/891a2--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasına-Iliskin-Sozlesme.pdf> Erişim Tarihi: 15.12.2018.

_____ “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, <http://www.goc.gov.tr/files/files/AIHS.pdf>
(Erişim Tarihi: 18.12.2018).

_____ “Declaration of Human and Civic Rights of 26 August 1789”,
https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/cst2.pdf Erişim Tarihi:
18.12.2018.

_____ “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Eki Protokollerde Yer Alan Haklar ve Özgürlükler”, 29 Nisan 2011, <http://www.ihd.org.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-ve-eki-protokollerde-yer-alan-haklar-ve-ozgurlukler/> (Erişim Tarihi: 27.12. 2018).